

Περί της Περεγρίνου τελευτής (Λουκιανός)

Στο έργο του Σύρου και ελληνιστή σατιρικού συγγραφέα Λουκιανού, «Περί της Περεγρίνου τελευτής» (Περί του θανάτου του Περεγρίνου), γίνεται αναφορά στον κυνικό φιλόσοφο Περεγρίνο, ο οποίος αφού ασπάστηκε τον Χριστιανισμό, έφτασε να ονομαστεί από τους χριστιανούς «νέος Σωκράτης», επειδή φυλακίστηκε για κάποιο διάστημα για τις ιδέες του.

Ο Λουκιανός, θεωρεί πως ο Περεγρίνος ήταν ένας ματαιόδοξος απατεώνας που ως σκοπό είχε να εντυπωσιάζει τους οπαδούς του και να εξαπλώνει τη φήμη του. Κατηγορείται για μοιχεία, πατροκτονία και διακόρευση νέου. Στις πράξεις του, μεταξύ αυτών και η δωρεά της περιουσίας του (κατά το παράδειγμα του κυνικού φιλόσοφου Κράτη), καταλογίζεται υστεροβουλία. Επειδή όμως τα τεχνάσματά του δεν έφεραν τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, αποφάσισε να εντυπωσιάσει με τον θάνατό του, το 165 μ.Χ. (απ' εδώ συνεπάγεται ότι ο Λουκιανός έγραψε το έργο του μετά το έτος αυτό), μιμούμενος και συναγωνιζόμενος σε κενοδοξία τους Βραχμάνους και σε μωροφιλοδοξία, προηγούμενους εθελοντές χριστιανούς «μάρτυρες».

Το έργο αυτό, χαρακτηρίστηκε βλάσφημο για την χριστιανική πίστη και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία το ενέταξε στον κατάλογο των απαγορευμένων βιβλίων (Index Librorum Prohibitorum).

Σημείωση Π-Δ: Το ακόλουθο κείμενο, αποτελεί αυτούσια μετάφραση του Ιωάννη Κονδυλάκη. Ο αναγνώστης προτρέπεται να διαβάσει τις σημειώσεις με τις διευκρινίσεις (ιδιαίτέρως τις σημειώσεις 6 έως 9), καθώς έχει διαπιστωθεί ότι ειδικώς σε σχέση με τις υποτιθέμενες αναφορές στον Ιησού, ο Κονδυλάκης παραποιεί το διασωθέν* αρχαίο κείμενο σε βαθμό παρεξηγήσιμο. Για αντιπαραβολή, μπορείτε να κατεβάσετε το αρχαίο κείμενο από εδώ.

[* Όπως ομολογεί κι ο ίδιος ο Κονδυλάκης, οι χριστιανοί αντιγραφείς πιθανότατα αλλοίωσαν το κείμενο (για την ακρίβεια αφαίρεσαν τμήματά του, τα οποία θεωρήθηκαν βλάσφημα), λόγω της...ευσέβειάς τους (βλέπε σημείωση 8).]

Περί της Περεγρίνου τελευτής

Ο Λουκιανός προς τον Κρόνιον, ευχόμενος ευτυχίαν.^[1]

Ο ταλαίπωρος Περεγρίνος ή, όπως αυτός ηρέσκετο να αυτονομάζεται, ο Πρωτεύς, έπαθεν ακριβώς ό,τι και ο Πρωτεύς του Ομήρου^[2] διότι αφού υπέστη μυριάς μεταμορφώσεις και περιπετειάς, χάριν της διαφημίσεως, επ' εσχάτων μετεμορφώθη και εις πυρ -υπό τοσαύτης δοξομανίας κατείχετο. Και εκάη ο λαμπρός εκείνος άνθρωπος όπως ο Εμπεδοκλής, με την διαφοράν μόνον ότι ο μεν Εμπεδοκλής εφρόντισε να πέση κρυφίως εις τον κρατήρα του ηφαιστείου, ο δε ηρωικός Περεγρίνος εξέλεξε την μεγαλειτέραν των Ελληνικών πανηγύρεων και ανάψας όσον το δυνατόν μεγαλειτέραν πυράν, ανέβη εις αυτήν ενώπιον τόσων θεατών, αφού προ ολίγων ημερών είχεν εκφωνήση προς τους Έλληνας λόγον περί του μέλλοντος τολμήματός του. Φαντάζομαι, πόσον θα γελάσης δια την μωρίαν του γέροντος εκείνου και αναμφιβόλως ενώ θα γελάς θ' αναφωνής, τι ηλιθιότης, τι δοξομανία, και άλλα τα οποία συνειθίζομεν να λέγωμεν περί των ανθρώπων αυτού του είδους. Και συ μεν γελάς και λέγεις ταύτα εξ αποστάσεως και χωρίς κίνδυνον. Εγώ όμως τα είπα εκεί παρά την πυράν και προηγουμένως ακόμη ενώπιον πολυαρίθμων ακροατών, εκ των οποίων πολλοί επειράζοντο, διότι εθαύμαζον την παραφροσύνην του γέροντος. Ήσαν δε καί τινες οι οποίοι εγέλων επίσης, αλλά παρ' ολίγον να κατασπαραχτώ υπό των Κυνικών φιλοσόφων, όπως ο Ακταίων υπό των σκύλλων ή ο ανεπιός αυτού ο Πενθεύς υπό των μαινάδων.

Άκουσε τώρα πώς εξετελέσθη το όλον δράμα. Γνωρίζεις τον ποιητήν του, οποίος υπήρξε και ποίας περιπετειάς έχει διέλθη εις όλην του την ζωήν, περιπετειάς τραγικωτέρας και από εκείνας τας οποίας ανεβίβασαν εις την σκηνήν ο Σοφοκλής και ο Αισχύλος. Λοιπόν όταν έφθασα εις την Ήλιδα και περιεφερόμην εις το γυμναστήριον, ήκουσα κάποιον Κυνικόν να λέγη με φωνήν μεγάλην και βραχνήν τα

συνήθη και τετριμμένα περί αρετής και να υβρίζη γενικώς πάντας· έπειτα αι φωνασκίαι του κατέληξαν εις τον Πρωτέα. Θα προσπαθήσω όσον δύναμαι να απομνημονεύσω ακριβώς εκείνα τα οποία έλεγε· συ δε θα τ' αναγνωρίσης ευκόλως, διότι πολλάκις παρέστης εις τας φωνασκίας των.

«Ευρέθη», είπεν, «άνθρωπος ο οποίος ετόλμησε να είπη κενόδοξον τον Πρωτέα, ω γη, και ήλιε, και ποταμοί, και θάλασσα και προγονικέ θεέ Ηρακλή· τον Πρωτέα, ο οποίος εις την Συρίαν ερρίφθη εις τα δεσμά, ο οποίος εδώρησεν εις την πατρίδα του πέντε χιλιάδας τάλαντα, ο οποίος εξωρίσθη από την πόλιν των Ρωμαίων, τον εκλαμπρότερον του ηλίου, τον δυνάμενον ν' ανταγωνισθή και προς αυτόν τον Ολύμπιον Δία. Αποδίδουν εις κενοδοξίαν το ότι απεφάσισε να απέλθη εκ της ζωής διά πυρός. Μήπως ο Ηρακλής δεν απέθανε κατ' αυτόν τον τρόπον; Μήπως ο Ασκληπιός και ο Διόνυσος δεν εκεραυνοβολήθησαν; Μήπως επ' εσχάτων και ο Εμπεδοκλής δεν ερρίφθη εις τον κρατήρα του ηφαιστείου;».

Άμα είπε ταύτα ο Θεαγένης, διότι ούτω ο φωνασκός εκείνος ωνομάζετο, ηρώτησα ένα εκ των παρισταμένων, τι ενόει μ' εκείνα τα οποία έλεγε περί του πυρός και ποίαν σχέσιν έχουν ο Ηρακλής και ο Εμπεδοκλής προς τον Πρωτέα. Εκείνος δε μου απήντησεν ότι μετ' ολίγας ημέρας θ' αναβή εις πυράν ο Πρωτεύς εις την Ολυμπίαν δια ν' αποθάνη. Πώς, είπα, και διά ποίον λόγον; Εκείνος επεχείρησε να μου δώση εξηγήσεις, αλλ' ο Κυνικός εφώναζε τόσον δυνατά, ώστε ήτο αδύνατον ν' ακουσθή άλλος. Εξηκολούθησα λοιπόν να τον ακούω να συσσωρεύη μεγαλαυχίας επί μεγαλαυχιών και υπερβολάς φοβεράς περί του Πρωτέως, διότι προς τον Σινωπέα ή τον διδάσκαλον αυτού Αντισθένην ούτε κατεδέχετο να τον συγκρίνη, αλλ' ουδέ προς αυτόν τον Σωκράτην, μόνον δε τον Δία εκάλει εις συναγωνισμόν. Επί τέλους όμως απεφάσισε ν' αναγνωρίση κάποιαν ισότητα μεταξύ του Πρωτέως και του Διός και ούτω ετελείωσε τον λόγον του. «Δύο», είπε, «τέλεια δημιουργήματα είδεν ο κόσμος, τον Ολύμπιον Δία και τον Πρωτέα· πλάστης δε και τεχνίτης του μεν πρώτου υπήρξεν ο Φειδίας, του δε δευτέρου η Φύσις, αλλά τώρα το άγαλμα τούτο θα φύγη εις την αθανασίαν, φερόμενον επί του πυρός, και θα καταταχθή μεταξύ των θεών, αφήνον υμάς ορφανούς». Ωμίλει με τόσην σφοδρότητα, ώστε ο ιδρώς του έτρεχε κρουνηδόν· έπειτα ήρχισε να δακρύη γελοιωδέστατα και έσυρε τας τρίχας της κεφαλής του, προσέχων όμως να μη τας έλκη πολύ δυνατά, και επί τέλους τον απεμάκρυναν κλαίοντα τινές εκ των Κυνικών διά να τον παρηγορήσουν.

Ευθύς μετ' αυτόν κατέλαβεν άλλος το βήμα πριν ή διαλυθή το πλήθος και ψυχρανθή η εντύπωσις εκ των λόγων του Θεαγένους. Και κατ' αρχάς εγέλα επί

πολύ και εφαινότο ότι εγέλα με πραγματικήν όρεξιν έπειτα ήρχισεν ως εξής: Αφού ο φαύλος Θεαγένης ετελείωσε τους βδελυρούς αυτού λόγους με τα δάκρυα του Ηρακλείτου, εγώ αντιθέτως θ' αρχίσω με τον γέλωτα του Δημοκρίτου. Και πάλιν εγέλα επί πολύ ούτως ώστε έκαμε και ημάς τους άλλους να τον μιμηθώμεν. Έπειτα σοβαρευθείς, «τί άλλο», είπε, «πρέπει να πράξη τις, όταν ακούη λόγους τόσον γελοίους και βλέπη ανθρώπους γέροντας, οι οποίοι χάριν γελοίας δόξης είνε έτοιμοι να κάμουν τούμπες ενώπιον σας; Διά να μάθετε δε τι είνε το άγαλμα το οποίον θα πυρποληθή, ακούσατε να σας το περιγράψω εγώ, όστις εξ αρχής παρηκολούθησα και εγνώρισα τον βίον και τον χαρακτήρα του, έλαβα δε και πληροφορίας τινάς παρά των συμπολιτών του, οίτινες κατ' ανάγκην τον εγνώριζον. Λοιπόν το πλάσμα τούτο και δημιούργημα της φύσεως και του Πολυκλείτου ο κανών^[3], όταν μόλις εισήρχετο εις την ανδρικήν ηλικίαν, συνελήφθη εις την Αρμενίαν μοιχεύων και εδάρη ανηλεώς, επί τέλους δε κατώρθωσε να φύγη διά της στέγης, έχων ραφανίδα βυθισμένην εις τα οπίσθια.^[4] Έπειτα διέφθειρε ωραίον νεανίσκον και ηναγκάσθη να πληρώση τρεις χιλιάδας δραχμάς εις τους γονείς του παιδίου, οίτινες ήσαν πτωχοί, διά να μη τον καταγγείλουν εις τον αρμοστήν της Ασίας. Τοιαύτα και παραπλήσια θα ηδυνάμην και άλλα να αναφέρω, αλλά τα παραλείπω, διότι ακόμη ήτο πηλός άπλαστος και δεν είχε δημιουργηθή τέλειον το άγαλμά μας. Αλλ' η διαγωγή του προς τον πατέρα του αξίζει να την ακούσετε, μολονότι όλοι γνωρίζετε και θα ηκούσατε πώς έπνιξε τον γέροντα, μη υποφέρων να τον βλέπη να ζη, αφού ήδη είχεν υπερβή το εξηκοστόν έτος. Έπειτα, επειδή το πράγμα εγνώσθη, κατεδικάσθη μόνος του εις εξορίαν και επλανάτο από χώρας εις χώραν. Τότε δε εμυήθη και εις την θαυμαστήν σοφίαν των Χριστιανών, των οποίων τους ιερείς και διδασκάλους εγνώρισεν εις την Παλαιστίνην [...] ^[5] Εντός ολίγου μάλιστα τους υπερέβη γενόμενος προφήτης και αρχηγός και πρόεδρος των συναθροίσεων αυτών και συγκεντρώσας πάσαν εξουσίαν και κύρος εις τας χείρας του. Όχι δε μόνον εξήγει και διεσαφήνιζε τα ιερά των βιβλία, αλλά και πολλά συνέγραφε και οι Χριστιανοί τον εθεώρουν ως θεόν και ως νομοθέτην τον μετεχειρίζοντο και προεστώτα τον ανεγνώριζον. Λατρεύουν δε ακόμη, τον μέγαν^[6] εκείνον άνθρωπον, όστις εσταυρώθη^[7] εις την Παλαιστίνην, επειδή εισήγαγεν εις τον κόσμον αυτήν την νέαν θρησκείαν.^[8] Τότε δε και συνελήφθη ένεκα τούτου ο Πρωτεύς και ερρίφθη εις τας φυλακάς, πράγμα το οποίον του έδωκεν όχι μικρόν κύρος διά το μέλλον και του εχρησίμευσεν εις την αγυρτείαν και την δοξομανίαν, αίτινες ήσαν αι μεγάλοι του αδυναμίας.

Αφού λοιπόν ερρίφθη εις τας φυλακάς, οι Χριστιανοί θεωρήσαντες το πράγμα ως κοινήν συμφοράν, εκίνησαν πάντα λίθον και κατέβαλαν πάσαν προσπάθειαν διά να τον αρπάσουν. Αλλ' επειδή τούτο ήτο αδύνατον, του παρείχον πάσαν άλλην περιποίησιν με εξαιρετικόν ζήλον και ενδιαφέρον. Από πρωίας έβλεπέ τις να περιμένουν προ της φυλακής γραίδια, χήραι και ορφανά· οι δε πρόκριτοι των Χριστιανών, δωροδοκούντες τους δεσμοφύλακας, ελάμβανον την άδειαν να εισέρχωνται και να κοιμώνται μετ' αυτού εντός της φυλακής, εκόμιζον δε παντοειδή φαγητά και έλεγον προσευχάς, και ο λαμπρός Περεγρίνος (διότι ούτω ωνομάζετο ακόμη) εθεωρείτο υπ' αυτών ως νέος Σωκράτης. Αλλά και εκ των Ασιατικών πόλεων ήρχοντο αντιπρόσωποι των Χριστιανών διά να φέρουν εράνους και βοηθήματα, να συνηγορήσουν υπέρ του φυλακισμένου και να τον παρηγορήσουν. Είνε δε αξιοθαύμαστος η προθυμία την οποίαν δεικνύουν, όταν κανείς εκ των ομοθρήσκων αυτών πάθη τίποτε τοιούτον, δεν διστάζουν να προβούν εις οιανδήποτε θυσίαν. Λοιπόν και ο Περεγρίνος έλαβε τότε παρ' αυτών πολλά χρήματα διά την πρόφασιν της φυλακίσεως του και έκαμεν όχι μικρόν αποταμίευμα. Διότι οι ταλαίπωροι εκείνοι πιστεύουν ότι θα μείνουν αθάνατοι και ότι θα ζήσουν διά παντός, δι' ο καταφρονούν τον θάνατον και εκουσίως παραδίδονται πολλάκις εις αυτόν. Έπειτα ο πρώτος αυτών νομοθέτης τους έπεισεν ότι είνε αδελφοί πάντες μεταξύ των, άμα προσέλθουν εις την θρησκείαν του και απαρνηθούν τους Ελληνικούς θεούς, τον δε σταυρωμένον εκείνον διδάσκαλόν^[9] των προσκυνούν και ακολουθούν κατά τας εντολάς του. Και επειδή επίστευσαν τα τοιαύτα χωρίς να τα πολυεξετάσουν, καταφρονούν τα πάντα και παν ό,τι έχουν το θεωρούν κοινόν. Εάν λοιπόν παρουσιασθή κανείς μεταξύ αυτών απατεών και επιτήδειος άνθρωπος ικανός να τους εκμεταλλευθή, δύναται εντός ολίγου να γίνη πλούσιος εξαπατών τους απλοϊκούς εκείνους ανθρώπους.

Αλλ' ο Περεγρίνος απελύθη υπό του τότε διοικητού της Συρίας, όστις ετίμα την φιλοσοφίαν και ενόησεν ότι ο Κυνικός εκείνος κατείχετο υπό τοιαύτης παραφροσύνης, ώστε ηδύνατο και τον θάνατον να δεχθή διά να διαφημισθή. Έκρινε λοιπόν ότι ούτε τιμωρίας ήτο άξιος και τον αφήκεν ελεύθερον.

Ο δε Περεγρίνος επανελθών εις την πατρίδα του, εύρεν εξηρηθισμένους ακόμη τους συμπολίτας του διά τον φόνον του πατρός του και πολλούς τους διατεθειμένους να ανακινήσουν την εναντίον του κατηγορίαν. Είχον δε κατά την απουσίαν του διαρπαγή τα πλείστα εκ των πατρικών του κτημάτων και μόνον οι αγροί υπελείποντο, οι οποίοι είχον αξίαν δεκαπέντε περίπου ταλάντων, διότι η όλη περιουσία, την οποίαν ο γέρων αφήκεν, θα ήτο έως τριάκοντα ταλάντων και όχι,

όπως ο γελοιωδέστατος εκείνος Θεαγένης έλεγε, πέντε χιλιάδων. Και αν επωλείτο όλη η πόλις των Παριανών^[10] ομού με πέντε από τας γειτονικάς, με τους ανθρώπους, τα ζώα και όλα τα περιεχόμενα, δεν θα προήρχετο εκ της πωλήσεως τοιούτον ποσόν. Αλλ' η κατηγορία και το έγκλημα ήσαν θερμά ακόμη και ήτο προφανές ότι δεν θα διέφευγε την καταμήνυσιν. Ο λαός μάλιστα δεν απέκρυπτε την αγανάκτησίν του. Ήτο κρίμα, έλεγον, να χαθή κατ' αυτόν τον ασεβή τρόπον γέρων τόσον αγαθός. Ιδού δε τι επενόησεν ο σοφός ούτος Πρωτεύς διά ν' αντιμετωπίση πάντα ταύτα και πώς διέφυγε τον κίνδυνον. Εμφανισθείς εις την συνέλευσιν των Παριανών (είχε δε ήδη αφήση μακράν κόμην, εφόρει μανδύαν ρυπαρόν και είχε κρεμασμένην εις τον ώμον του πήραν, εκράτει ράβδον και εν γένει είχε παρασκευάση θεατρικήν την φιλοσοφικήν του εμφάνισιν), τοιουτοτρόπως εμφανισθείς εις τους συμπολίτας του, εδήλωσεν ότι παρεχώρει την περιουσίαν, την οποίαν ο μακαρίτης πατήρ του αφήκεν εις αυτόν, να γίνη όλη δημοσία. Άμα ήκουσε τούτο ο λαός, ο οποίος απετελείτο από ανθρώπους πτωχούς και χάσκοντας διά βοηθήματα, ήρχισε να φωνάζη ότι είνε φιλόσοφος, ότι είνε φιλόπατρις και να τον ανακηρύττη οπαδόν του Διογένους και του Κράτητος. Των δε εχθρών του το στόμα εκλείσθη και αν κανείς επεχειρεί να αναφέρη τον φόνον, θα ελιθοβολείτο αμέσως.

Μετά τούτο επανέλαβε τον πλάνητα βίον, έχων ως στήριγμα και πόρον τους Χριστιανούς, υπό των οποίων παρακολουθούμενος είχεν όλα τα προς το ζην άφθονα. Επί τινά δε καιρόν ετρέφετο κατ' αυτόν τον τρόπον, αλλ' έπειτα έκαμε και προς εκείνους κάποιαν απιστίαν (νομίζω ότι τον είδον να τρώγη κάτι εξ εκείνων τα οποία θεωρούν απηγορευμένα), και επειδή έπαυσαν να τον βοηθούν και περιήλθεν εις ένδειαν, ενόμισεν ότι έπρεπε να ζητήση να του αποδοθούν τα πατρικά του κτήματα· επέδωκε λοιπόν αναφοράν και εζήτηει παρά του αυτοκράτορος να διατάξη την απόδοσιν. Αλλ' επειδή και η πόλις ενήργησε δι' αντιπροσώπων της προς τον αυτοκράτορα, η αίτησις του Περεγρίνου έμεινεν άνευ αποτελέσματος και ο αυτοκράτωρ διέταξε να μένουν τα κτήματα εις την πόλιν, αφού εκείνος τα εδώρισε χωρίς κανείς να τον εξαναγκάση.

Τότε ανεχώρησεν εις τρίτον ταξειίδιον και μετέβη εις την Αίγυπτον πλησίον του Αγαθοβούλου· εκεί δε κατέγινεν εις την θαυμαστήν άσκησιν την οποίαν έκτοτε επιδεικνύει. Εξύριζε το ήμισυ της κεφαλής του, ήλειφε με λάσπην το πρόσωπόν του και ενώπιον πλήθους παρισταμένων ώρθωνε το αιδοίον του. Ήτο δε η επίδειξις αύτη μία εξ εκείνων τας οποίας οι Κυνικοί καλούν αδιαφόρους. Έπειτα εκτύπα και εκτυπάτο διά νάρθηκος^[11] εις τα οπίσθια και άλλα πολλά τοιαύτα

ασκητικά θαύματα επεδείκνυεν. Ούτω παρεσκευασμένος μετέβη από την Αίγυπτον εις την Ιταλίαν· άμα δε εξήλθεν από το πλοίον ήρχισε να υβρίζει τους πάντας και αυτόν τον αυτοκράτορα, καθότι εγνώριζεν ότι είνε πραότατος και ημερώτατος και η τόλμη του δεν θα είχε συνεπείας. Ο αυτοκράτωρ, ως ήτο επόμενον, ολίγον επειράζετο από τας βλασφημίας και δεν εθεώρει πρόπον να τιμωρήση διά λόγους άνθρωπον παρουσιαζόμενον ως φιλόσοφον και μάλιστα έχοντα ως έργον τας ύβρεις. Εκ τούτων δε ηύξανεν η φήμη του Περεγρίνου· μεταξύ μάλιστα των απλοϊκών ανθρώπων εθαυμάζετο η παραφροσύνη του, έως ου ο διευθύνων την αστυνομίαν της πόλεως, άνθρωπος συνετός, τον απέπεμψε διότι είχεν υπερβή τα όρια εις την κατάχρησιν της ανοχής, και του είπεν ότι η πόλις δεν είχεν ανάγκην τοιούτου φιλοσόφου. Αλλά και τούτο ακόμη συνετέλεσεν εις την φήμην του και εφέρετο εις όλων τα στόματα ως φιλόσοφος, εξορισθείς διά το θάρρος και την μεγάλην ελευθερίαν της γνώμης του. Τον συνέκρινον δε κατά τούτο προς τον Μουσώνιον, τον Δίωνα και τον Επίκτητον και τους άλλους όσοι υπέστησαν παρομοίαν καταδίωξιν διά την ανεξαρτησίαν του φρονήματος των.

Επιστρέψας ούτω εις την Ελλάδα, άλλοτε μεν ύβριζε τους Ηλείους, άλλοτε δε παρεκίνηει τους Έλληνας να επαναστατήσουν κατά των Ρωμαίων και άλλοτε άνθρωπον εξέχοντα διά την παιδείαν και τα αξιώματα,^[12] όστις πολλάς ευεργεσίας έκαμεν εις την Ελλάδα και νερόν διωχέτευσεν εις την Ολυμπίαν και έπαυσαν οι πανηγυρισταί να φλέγωνται υπό της δίψης, κατηγορεί ως εκθηλύναντα τους Έλληνας, διότι έπρεπε ν' αφήση τους θεατάς των Ολυμπιακών αγώνων να εγκαρτερούν εις την δίψαν και μάλιστα ν' αποθνήσκουν πολλοί εξ αυτών εκ κακών νοσημάτων, τα οποία πριν ένεκα της ξηρότητος του τόπου επεκράτουν πολυπληθή· και ενώ έλεγε ταύτα έπινεν από το νερόν εκείνο. Και επειδή πάντες ώρμησαν εναντίον του, ενώ έλεγε ταύτα, και παρ' ολίγον να τον λιθοβολήσουν, επρόλαβε και κατέφυγεν εις τον ναόν του Διός. Ούτω εσώθη τότε· την δε επομένην Ολυμπιάδα απήγγειλλε προς τους Έλληνας λόγον, τον οποίον είχε συνθέση κατά τα προηγηθέντα τέσσαρα έτη, και έπλεκε το εγκώμιον εκείνου όστις είχε φέρη το νερόν εις την Ολυμπίαν, συγχρόνως δε απελογείτο διά την τότε φυγήν του.

Αλλά τώρα ουδείς προσείχε πλέον εις αυτόν και δεν ήτο όπως πριν περίβλεπτος, διότι όλαι του αι επιδείξεις ήσαν παλαιαί και γνωσταί και δεν ηδύνατο να επινοήση τίποτε νέον διά να προξενήση κατάπληξιν και να προκαλέση εκ νέου την κοινήν προσοχήν και τον θαυμασμόν, πράγματα προς τα οποία έτρεφεν εξαρχής μέγαν έρωτα. Διά τούτο απεφάσισε το τελευταίον τούτο τόλμημα της πυράς και

διέδωκε μεταξύ των Ελλήνων από της προηγουμένης Ολυμπιάδος ότι κατά την επομένην θα εκαίετο. Τώρα δε εκτελεί αυτήν του την επαγγελίαν και σκάπτει λάκκον, συγκομίζει ξύλα και υπόσχεται ότι θα δείξη θάρρος έκτακτον. Νομίζω όμως ότι καρτερικώτερον θα ήτο να περιμένη τον θάνατον και να μη δραπετεύση εκ της ζωής. Αλλ' αν ωρισμένως απεφάσισε ν' αποθάνη, έπρεπεν όχι διά του πυρός και κατά τοιούτον θεατρικόν τρόπον ν' απέλθη εκ της ζωής, αλλά να εκλέξη άλλον τινά εκ των μυρίων τρόπων του θανάτου.

Εάν δε πάλιν προτιμά το πυρ διά να μιμηθή τον Ηρακλήν, διατί δεν πηγαίνει να καή αθορύβως επάνω εις όρος δασώδες και μόνος, παραλαμβάνων ένα, τον Θεαγέτην τούτον, λόγου χάριν, ως Φιλοκτήτην; Αντί τούτου όμως εξέλεξε την Ολυμπίαν κατά την ακμήν της πανηγύρεως και σχεδόν επί σκηνης θα καή, μολονότι είνε άξιος να το πάθη, μα τον Ηρακλέα, διότι αυτή είνε η ποινή η αρμόζουσα εις τους πατροκτόνους και τους αθέους. Αλλά τότε εβράδυνε πολύ, διότι έπρεπε προ πολλού να έχη ριφθή εις τον ταύρον του Φαλάριδος και τιμωρηθή ούτω κατ' αξίαν, όχι δε άμα ανοίξη το στόμα του εις την φλόγα ν' αποθάνη. Διότι, ως παρά πολλών ήκουσα, δεν υπάρχει θάνατος ταχύτερος από τον διά πυρός, αρκεί ν' ανοίξη ο καιόμενος το στόμα του και αποθνήσκει παρευθύς.

Ο Πρωτεύς φαντάζεται ίσως ότι θα είναι επιβλητικόν το θέαμα ανθρώπου καιομένου εις τόπον ιερόν, όπου ουδέ να θάπτωνται επιτρέπεται όσοι αποθνήσκουν με φυσικόν θάνατον. Γνωρίζετε, υποθέτω, την ιστορίαν εκείνου όστις πάλαι ποτέ, θέλων να γίνη ένδοξος και μη δυνάμενος κατ' άλλον τρόπον να το επιτύχη, επυρπόλησε τον ναόν της Εφεσίας Αρτέμιδος. Παρόμοιόν τι εσκέφθη και αυτός τώρα. Τόση φιλοδοξία τον κατατρώγει.

Αλλά διατείνεται ότι πράττει τούτο χάριν των ανθρώπων, διά να τους διδάξη να καταφρονούν τον θάνατον και να εγκαρτερούν εις τα δεινοπαθήματα. Εγώ όμως θέλω να ερωτήσω όχι εκείνον, αλλά σας, αν και οι κακούργοι θα ηθέλατε να διδαχθούν παρ' αυτού την καρτερίαν ταύτην, να περιφρονούν τον θάνατον, το πυρ και άλλα τοιαύτα βασανιστήρια. Είμαι βέβαιος όμως ότι δεν θα ηθέλατε. Πώς λοιπόν ο Πρωτεύς θα δυνηθή να κάμη αυτήν την διάκρισιν, ούτως ώστε να ωφελήση τους χρηστούς ανθρώπους διά του παραδείγματός του, να μη κάμη δε τους κακούς τολμηρότερους και πλέον επιρρεπείς εις τους κινδύνους; Ας υποθέσωμεν εν τοσούτω ότι θα έχη ως θεατάς μόνον εξ εκείνων εις τους οποίους το παράδειγμα θα είνε ωφέλιμον, αλλά και πάλιν θα σας ερωτήσω: Θα ηθέλατε να μιμηθούν τα τέκνα σας τοιούτον παράδειγμα; Βεβαίως όχι. Αλλά προς τι ερωτώ τούτο, αφού ουδ' εκ των μαθητών του κανείς θα τον εμμείτο; Μάλιστα δύναται

κάνεις να κατακρίνη τον Θεαγένην τούτον ότι, ενώ κατά τα άλλα μιμείται με ζήλον τον διδάσκαλον, δεν τον ακολουθεί και δεν τον συνοδεύει απερχόμενον, ως λέγει, προς τον Ηρακλέα και δεν ρίπτεται με την κεφαλήν εις την πυράν, διά να γίνη ούτω εντός ολίγου πανευδαίμων. Δεν αρκεί ότι τον μιμείται εις την πήραν, την βακτηρίαν και τον ρυπαρόν μανδύαν -αυτά είναι εύκολα και ακίνδυνα και δυνατά εις όλους-, το σπουδαίον είναι να τον μιμηθή εις τα σοβαρά και τα σπουδαία και τα δύσκολα και αφού ανάψη πυράν από κλάδους συκής, όσον το δυνατόν χλωρούς, να πέση επ' αυτής και να πνιγή εις τον καπνόν. Διότι αυτός ο θάνατος δεν είναι μόνον του Ηρακλέους και του Ασκληπιού, αλλά και των ιεροσύλων και των φονέων, τους οποίους συχνά βλέπομεν να καταδικάζωνται εις τοιούτον θάνατον. Ο δε διά καπνού θάνατος, είνε και προτιμότερος, διότι είνε ο ιδιαιτέρως αρμόζων εις υμάς τους Κυνικούς. Ο Ηρακλής άλλως τε, και αν είναι αληθές ότι απέθανε κατ' αυτόν τον τρόπον, το έπραξε διότι κατείχετο υπό νόσου και, ως η τραγωδία λέγει, το αίμα του Κενταύρου τον κατέκαιεν. Αλλ' ο Πρωτεύς διά ποίαν αιτίαν ρίπτεται εις το πυρ; Ίσως διά να δώση το παράδειγμα της καρτερίας, όπως οι Βραχμάνες, διότι προς αυτούς τον παρωμοίασεν ο Θεαγένης, ως να μη είναι δυνατόν και μεταξύ των Ινδών να υπάρχουν κενόδοξοι και μωροί άνθρωποι.

Αλλ' ουδ' εκείνους μιμείται, διότι εκείνοι δεν ρίπτονται εις το πυρ, όπως λέγει ο Ονησίκριτος ο ναύαρχος του Αλεξάνδρου, ο οποίος είδε τον Ινδόν Κάλανον να καίεται, αλλ' αφού ετοιμάσωσι την πυράν, μένουν πλησίον του πυρός ακίνητοι και επί τινα ώραν περιψήνονται, έπειτα ανεβαίνουν εις την πυράν με την αυτήν αταραξίαν και κατακλινόμενοι καίονται χωρίς να κάμουν την ελαχίστην κίνησιν πόνου ή φόβου. Αυτός δε τι τάχα μέγα θα πράξη διότι θα ριφθή εις την πυράν και θ' αποθάνη αμέσως αποπνιγόμενος υπό των φλογών; Ίσως μάλιστα και ελπίζει ν' αναπηδήση και διαφύγη ημίκαυστος, εκτός εάν, ως λέγουν, γίνη βαθεία και εντός λάκκου η πυρά. Υπάρχουν δε και οι λέγοντες ότι μετεμελήθη και διηγείται ότι του παρουσιάσθη κατ' όναρ ο Ζευς και απηγόρευσε να μιανθή ο ιερός χώρος. Αλλ' εγώ δύναμαι να ορκισθώ ότι ουδείς εκ των θεών θα δυσαρεστηθή εάν ο Περεγρίνος αποθάνη με κακόν θάνατον. Αλλά και αν θέλη, δεν του είνε πλέον εύκολον να υποχωρήση, διότι οι Κυνικοί μαθηταί του τον παρορμούν και τον ωθούν προς την πυράν και τον ενθαρρύνουν και δεν του επιτρέπουν ν' αποδειλιάση· εάν δε συμπαρασύρη εις την πυράν και δύο εξ αυτών, τούτο θα είνε η μόνη του καλή και ωραία πράξις.

Ήκουσα ότι ούτε Πρωτεύς δεν θέλει να λέγεται πλέον, αλλά μετωνομάσθη Φοίνιξ,

καθότι και το ινδικόν πτηνόν το οποίον ονομάζεται Φοίνιξ, λέγεται ότι, άμα φθάση εις βαθύ γήρας, αναβαίνει εις πυράν και καίεται. Εκτός τούτου διαδίδει διαφόρους φήμας και αναφέρει χρησμούς τινας παλαιούς κατά τους οποίους μετά θάνατον πρέπει να γίνη πνεύμα της νυκτός, θεός νυκτοφύλαξ. Και είνε φανερόν ότι επιθυμεί να του εγείρουν βωμούς και ελπίζει να του στήσουν χρυσούν ανδριάντα. Δεν είνε δε παράδοξον, μα τον Δία, να ευρεθούν μεταξύ των πολλών ανοήτων τινές οι οποίοι να βεβαιώσουν ότι εθεραπεύθησαν παρ' αυτού από τεταρταίους πυρετούς και ότι τον συνήνητησαν εν καιρώ νυκτός ως θεόν νυκτοφύλακα. Οι δε φαύλοι ούτοι μαθηταί του δεν αμφιβάλλω ότι σχεδιάζουν να ιδρύσουν μαντεϊόν και άδυτον εις τον τόπον της πυράς^[13] διότι και ο Πρωτεύς ο υιός του Διός, ο κατά το όνομα προπάτωρ του σημερινού, προέλεγε το μέλλον. Προβλέπω δε ότι εντός ολίγου θα έχωμεν και ιερείς αυτού του νέου θεού, οίτινες θα μαστιγούνται, θα καυτηριάζωνται και άλλας τοιαύτας τερατουργίας θα πράττουν εις ανάμνησίν του· ίσως μάλιστα ιδρύσουν και νυκτερινήν τινα τελετήν και λαμπαδηφορίαν εις ανάμνησιν της ολοκαυτώσεώς του. Ο Θεαγένης, ως κάποιος φίλος μου ανήγγειλε, έλεγε προ ολίγων ημερών ότι υπάρχει και χρησμός ο οποίος προείπε ταύτα και ο φίλος μου απεμνημόνευσε και μου επανέλαβε τον χρησμόν, ο οποίος είνε ο εξής:

“Αλλ’ όπóταν Πρωτεύς Κυνικών όχ άριστος απάντων,
Ζηνός εριγδούπου τέμενος, κατά πυρ ανακαύσας,
Ες φλόγα πηδήσας, έλθη ες μακρόν Όλυμπον,
Δη τότε πάντας υμάς, οι αρούρης καρπόν έδουσι,
Νυκτιπόλον τιμάν κέλομαι ήρωα μέγιστον,
Σύνθρονον Ηφαίστω και Ηρακλήι άνακτι”.^[14]

Και αυτά μεν ήκουσεν ο Θεαγένης, ως λέγει, από την Σίβυλλαν. Εγώ δε θα αναφέρω ένα χρησμόν του Βάκιδος περί των αυτών πραγμάτων. Ο Βάκις πολύ ορθά προείπε τα εξής:

“Αλλ’ όπóταν Κυνικός πολυώνυμος ες φλόγα πολλήν
Πηδήση δόξης υπ’ εριννύι θυμόν ορινθείς,
Δη τότε τους άλλους κυναλώπεκας, οί οι έπονται,
Μιμείσθαι χρη πότμον αποιχομένοιο λύκοιο.
Ός δε κε δειλός εών, φεύγη μένος Ηφαίστοιο,
Λάεσσι βαλέειν τάχα πάντας Αχαιούς,
Ός μη ψυχρός εών, θερμηγορέειν επιχειρή,
Χρυσώ σαξάμενος πήρην μάλα πολλά δανείζων,
Εν καλαίς Πάτραισιν έχων τρις πέντε τάλαντα”.^[15]

Τι φρονείτε λοιπόν; Σας φαίνεται χειρότερος από την Σίβυλλαν χρησμολόγος ο Βάκις; Ὡστε καιρός να εκλέξωσιν οι θαυμάσιοι οὔτοι μαθηταί του Πρωτέως το μέρος εις το οποίον θα εξατμισθούν, διότι οὕτω λέγουν την καύσιν».

Αφού εἶπε ταῦτα ο ρήτωρ εκείνος, ὅλοι οι παριστάμενοι ανεβόησαν: «Να καοῦν τώρα αμέσως, εἶνε ἄξιοι να καοῦν». Και ο μεν ρήτωρ κατέβη γελῶν ἀπό του βήματος, «τον Νέστορα δε Θεαγένην ουκ ἔλαθεν ιαχή»,^[16] ἀλλ' ἄμα ἤκουσε την βοήν, ἔτρεξε και ἀναβάς εις το βήμα ἤρχισε να κραυγάζη και να λέγη μυρία κακά περί του προλαλήσαντος, διότι δεν γνωρίζω το ὄνομα του λαμπροῦ εκείνου ἀνθρώπου. Εγώ τον ἀφήκα να ξελαρυγγίζεται και μετέβην να ἴδω τους ἀθλητάς, διότι ἐλέγετο ὅτι οι Ἑλλανοδίκαι εἶχον ἤδη ἔλθῃ εις το πλέθριον.^[17]

Και ταῦτα μεν συνέβησαν εις την Ἥλιδα. Ὄταν δε ἔφθασα εις την Ολυμπίαν, ο οπισθόδομος^[18] ἦτο πλήρης ἀπό τους κατηγορούοντας τον Πρωτέα ἢ ἐπαινοῦντας την πρόθεσίν του, οὕτως ὥστε και εις συμπλοκήν ἔφθασαν πολλοί ἐξ αὐτῶν, ἕως ου ἐνεφανίσθη αὐτός ο Πρωτεύς συνοδευόμενος ἀπό μεγάλου πλήθους, μετὰ τον ἀγῶνα των κηρύκων, και ωμίλησε περί του εαυτοῦ του, και διηγῆθη τον βίον του και τους κινδύνους τους οποίους διέτρεξε και ὅσα υπέφερε χάριν της φιλοσοφίας. Ὁμίλησε δε ἐπί πολύ, ἀλλ' ἐγώ ὀλίγα ἤκουσα μη δυνηθεῖς να πλησιάσω ἔνεκα του πλήθους των παρισταμένων. Ἐπειτα φοβηθεῖς να μη συντριβῶ εις τόσον συνωστισμόν, ὅπως εἶδα πολλούς ἄλλους να το πάθουν, ἀπεμακρύνθην, ἀφήσας τον μελλοθάνατον σοφιστήν ν' ἀπαγγέλλῃ τον ἐπιτάφιόν του. Μόνον τούτο τον ἤκουσα να λέγη, ὅτι ἠθέλε να ἐπιθέσῃ χρυσοῦν στέφανον εις τον χρυσοῦν βίον του, διότι ἔπρεπεν ο ζήσας ὅπως ο Ηρακλῆς και ν' ἀποθάνῃ ὅπως ο Ηρακλῆς και ν' ἀναμιχθῆ με τον αἰθέρα. Θέλω δε, εἶπε, και να ωφελήσω τους ἀνθρώπους, δεικνύων εις αὐτούς πῶς πρέπει να περιφρονούν τον θάνατον, και νομίζω ὅτι πρέπει ὅλοι οι ἄνθρωποι να μου χρησιμεύσουν ως Φιλοκτήται. Ἐκ των ἀκροατῶν οι μεν ἀνοητότεροι ἐδάκρυον και ἐφώναζαν: «Χάριν των Ἑλλήνων πρέπει να μείνης εις την ζωήν, δεν θέλομεν ν' ἀποθάνῃς». Οι δε ἀνδρικώτεροι ἐκραύγαζαν: «Να ἐκτελέσῃς την ἀπόφασίν σου». Τούτο ἐτάραξεν ὄχι ὀλίγον τον γέροντα, ὅστις ἠλπιζεν ὅτι ὅλοι θα ἦσαν υπέρ αὐτοῦ και δεν θα τον ἀφήναν να καή, ἀλλά και παρά την θέλησίν του θα τον ἠνάγκαζαν να ζήσῃ. Ἀλλ' ἐκείνη ἡ κραυγή, να ἐκτελέσῃ την ἀπόφασίν του, ἦτο πολύ ἀπροσδόκητος και τον ἔκαμε να ωχριάσῃ ἀκόμη περισσότερο, καίτοι εἶχεν ἤδη το χρώμα νεκροῦ και μάλιστα ἔτρεμεν ὀλίγον, ὥστε ἔπαυσε να ομιλῆ.

Εγώ δε, ως βέβαια συμπεραίνεις, ἐγέλων διότι οὔτε ἄξιος οἴκτου μου ἐφαίνετο ο

άνθρωπος εκείνος, ο οποίος υπερέβη με την γελοϊαν ματαιοδοξίαν του όλους τους κενοδόξους. Τον συνώδεον εν τοσούτω πολλοί και η φιλοδοξία του ικανοποιείτο, ενώ παρετήρει το πλήθος των θαυμαστών του, χωρίς να σκέπτεται ο άθλιος ότι και εκείνοι οίτινες οδηγούνται εις τον σταυρόν ή σύρονται υπό του δημίου ακολουθούνται υπό πολύ περισσοτέρων.

Τέλος πάντων οι Ολυμπιακοί αγώνες ετελείωσαν και ήτον η ωραιότερα εορτή των Ολυμπίων εκείνη εξ όσων είδα εγώ, ο οποίος τετράκις έως τώρα παρέστην εις τα Ολύμπια. Επειδή δε ήτο δύσκολον να εύρη τις άμαξαν, καθ' ότι πολλοί συγχρόνως ανεχώρουν, καθυστέρησα χωρίς να το θέλω. Ο δε Πρωτεύς, ο οποίος πάντοτε ανέβαλλε την εκτέλεσιν της αποφάσεώς του, απεφάσισεν επί τέλους να δώση το θέαμα της καύσεώς του εν καιρώ νυκτός.

Είς εκ των φίλων μου ήλθε και με παρέλαβε κατά το μεσονύκτιον και διηυθύνθημεν προς την Αρπίνην, όπου ήτον η πυρά. Το μέρος δε τούτο απέχει της Ολυμπίας περί τα είκοσι στάδια και ευρίσκεται προς ανατολάς, κατά το μέρος του ιπποδρόμου. Δεν εβραδύναμεν να φθάσωμεν και ευρήκαμεν πυράν ετοιμασμένην εις λάκκον βάθους μιας οργυιάς περίπου. Ήσαν δε τα ξύλα τα οποία έμελλον ν' αναφθούν δαδιά κατά το πλείστον αναμεμιγμένα με φρύγανα διά ν' ανάψουν ταχύτερα. Και όταν η σελήνη ανέτειλε (διότι έπρεπε και εκείνη να ίδη το ωραίον εκείνο θέαμα), ο Πρωτεύς παρουσιάσθη με τον συνήθη του ιματισμόν και μετ' αυτού οι επιφανέστεροι των Κυνικών, μεταξύ δε αυτών, η εκ Πατρών Κυνική εξοχότης, ο Θεαγένης, ο οποίος εκράτει δάδα και έπαιζε το πρόσωπον δευτεραγωνιστού. Δάδα εκράτει και ο Πρωτεύς. Κατέφθασαν και άλλοι εκ διαφόρων μερών και ήναψαν την πυράν, η οποία ευθύς ανέδωκε μεγάλην φλόγα, διότι, ως είπα, απετελείτο από δαδιά και φρύγανα· εκείνος δε, και τώρα σε παρακαλώ να συγκεντρώσης όλην σου την προσοχήν, απέθεσε την πήραν, τον μανδύαν και το Ηράκλειον ρόπαλον το οποίον εκράτει και έμεινε μόνον με υποκάμισον φοβερά ρυπαρόν. Έπειτα εζήτησε λιβανωτόν διά να το ρίψη εις την πυράν. Κάποιος του έδωκε και αφού το έρριπεν εις το πυρ εστράφη προς μεσημβρίαν —και τούτο δε το κίνημά του ήτο σχετικόν προς την κωμωδίαν— και είπε: *«Πνεύματα μητρικά και πατρικά, δεχθήτε με εις τους κόλπους σας με αγάπην»*. Έπειτα επήδησεν εις την πυράν και δεν εφάνη πλέον, διότι αι φλόγες ήσαν μεγάλαι και αμέσως τον περιεκάλυψαν.

Και πάλιν σε φαντάζομαι, αγαπητέ Κρόνιε, να γελάς διά το τέλος του δράματος. Εγώ δε όταν τον ήκουσα να επικαλήται τα μητρικά πνεύματα δεν παρεξενεύθην πολύ. Αλλ' όταν επεκαλέσθη και τα πατρικά, δεν ηδυνήθην να κρατήσω τον

γέλωτα, ενθυμηθείς τα λεχθέντα περί του φόνου του πατρός του. Οι δε Κυνικοί οι οποίοι είχαν περικυκλώσει την πυράν δεν εδάκρουν, αλλά μόνον διά της σιωπής εξέφραζον κάποιαν λύπην και παρετήρουν εις την πυράν, έως ου εγώ αποκαμών να βλέπω την κωμωδίαν εκείνην είπα: «*Είμεθα ανόητοι να καθήμεθα εδώ και να βλέπωμεν θέαμα όχι ευχάριστον, ένα γέροντα ψηνόμενον, και να γεμίζωμεν τους πνεύμονάς μας με οσμήν δυσάρεστον. Ή περιμένετε να έλθη κανείς ζωγράφος να μας ζωγραφίση, όπως εξεικονίζουν τους μαθητάς του Σωκράτους εις το δεσμοκτήριον;*». Οι Κυνικοί εθύμωσαν και ήρχισαν να με υβρίζουν, τινές δε και ύψωσαν τας βακτηρίας των. Αλλ' επειδή ηπέιλησα ότι θα ήρπαζα μερικούς εξ αυτών να τους ρίψω εις την πυράν, διά ν' ακολουθήσουν τον διδάσκαλόν των, εσιώπησαν και ησύχασαν.

Εγώ δε επιστρέφων έκαμνα διαφόρους σκέψεις περί του πάθους της φιλοδοξίας και συνεπέρινα ότι το πάθος τούτο είνε εκ των ισχυροτάτων και εκ των μάλλον ακαταγωνίστων, όχι πλέον δι' ανθρώπους οποίος ο Περεγρίνος, όστις και κατά τα άλλα υπήρξε παράφρων και έζησε βίον αλλόκοτον και άξιον να τελειώση εις την πυράν, αλλά και δι' ανθρώπους οίτινες θεωρούνται λίαν εξαιρετικοί. Καθ' οδόν συνήντησα πολλούς, οίτινες μετέβαινον να ίδουν και αυτοί την ολοκαύτωσιν, διότι ενόμιζον ότι θα τον προφθάσουν ζωντανόν. Πράγματι δε την προηγουμένην ημέραν είχε διαδοθή, ότι, αφού θα προσηύχετο προς τον ανατέλλοντα ήλιον —όπως, λέγεται, κάμνουν οι Βραχμάνες— θα ερρίπτετο εις την πυράν. Απέτρεπα λοιπόν τους περισσοτέρους εξ αυτών, λέγων ότι η θυσία είχε τελειώση, εκτός εάν ήσαν περίεργοι να ίδουν και μόνον το μέρος ή να προφθάσουν υπόλειμμα του πυρός. Αλλ' ευρήκα τον διάβολόν μου, φίλε μου, διότι ήμουν ηναγκασμένος να διηγούμαι εις όλους και ν' ακούω τας ερωτήσεις ανθρώπων οίτινες ήθελον να μάθουν πάσαν λεπτομέρειαν. Όταν λοιπόν έβλεπα κανένα έξυπνον του διηγούμην απλώς, όπως προς σε, όσα συνέβησαν, διά δε τους ηλιθίους και τους χαζούς έπλαττα μύθους, έλεγα λόγου χάριν εις αυτούς ότι άμα ήναψαν την πυράν και ερρίφθη εις αυτήν ο Πρωτεύς, έγινε πρώτον μέγας σεισμός και ήλθεν εκ των εγκάτων της γης βοή μεγάλη, έπειτα εκ του μέσου των φλογών επέταξε γυψ και διηυθύνθη προς τον ουρανό, φωνάζων με ανθρωπίνην φωνήν: «*Αφήκα την γην και αναβαίνω εις τον Όλυμπον*». Οι ακούοντες κατελαμβάνοντο υπό φόβου και τρέμοντες εψιθύριζον προσευχάς, με ηρώτων δε ποίαν διεύθυνσιν ηκολούθησεν ο γυψ, προς ανατολάς ή προς δυσμάς, και εγώ εις απάντησιν έλεγα ό,τι μου επήρχετο εις την κεφαλήν.

Όταν δε επέστρεψα εις την Ολυμπίαν, συνήντησα ένα ηλικιωμένον άνθρωπον, ο

οποίος εφάινετο σοβαρός και αξιόπιστος εκ του ήθους και της γενειάδος του, και τον ήκουσα να διηγείται περί του Πρωτέως ότι, αφού εκάη, τον είδε με λευκόν ένδυμα και ότι προ ολίγου τον αφήκε περιπατούντα εις την επτάφωνον στοάν,^[19] γελαστόν και φέροντα επί κεφαλής στέφανον από κότινον. Κατόπιν ανέφερε και τον γύπα ορκιζόμενος ότι τον είδε με τα μάτια του να πετάξη εκ της πυράς, δηλαδή τον γύπα τον οποίον εγώ προ ολίγου είχα πετάξη διά να τον βλέπουν οι ηλίθιοι.

Δύνασαι τώρα να φανταστής ποία θαύματα θα επακολουθήσουν ότι θα φάνουν μέλισσαι εις τον τόπον της πυράς και τέττιγες και κορώναι και αλλά τοιαύτα, όπως εις τον τάφον του Ησιόδου. Δεν αμφιβάλλω δε ότι και οι Ηλείοι και οι άλλοι Έλληνες, προς τους οποίους, ως λέγεται, έγγραψε, θα του εγείρουν εντός ολίγου ανδριάντας. Ήκουσα τώντι ότι έστειλεν επιστολάς προς όλας σχεδόν τας μεγάλας πόλεις, διά των οποίων διεβίβασε προς αυτάς τας τελευταίας του θελήσεις, ομού με διαφόρους παραινέσεις και κανόνας ηθικούς και πολιτικούς. Το έργον δε τούτο ανέθηκεν εις τινας εκ των μαθητών του, τους οποίους ωνόμασε νεκραγγέλλους και ταχυδρόμους του Άδου. Τοιούτον υπήρξε το τέλος του ταλαιπώρου Πρωτέως, ο οποίος εν βραχυολογία ουδέποτε εφρόντισε διά την αλήθειαν, παν ό,τι δε είπε και έπραξε πάντοτε απέβλεπεν εις την διαφήμισιν και τον θαυμασμόν του πλήθους, τόσον ώστε και εις το πυρ ερρίφθη, χωρίς να υπολογίση ότι δεν ήτο δυνατόν ν' απολαύση την δόξαν. Αφού θ' απέθνησκε δεν θα ηδύνατο ν' ακούη τους επαίνους. Πριν τελειώσω θα σου διηγηθώ κάτι τι ακόμη, διά να έχης να γελάς επί πολύ. Γνωρίζεις προ πολλού όσα συνέβησαν όταν εταξειίδευσα με αυτόν από την Τρωάδα —διότι σου τα διηγήθηκα τότε αμέσως, κατά τον εκ Συρίας ερχομόν μου— και την άλλην καλοπέρασίν του εις το ταξειίδι και τον ωραίον έφηβον, τον οποίον προσηλύτισεν εις τον κυνισμόν, διά να έχη και αυτός τον Αλκιβιάδην του, και πώς ετρόμαξεν, όταν μίαν νύκτα εις το μέσον του Αιγαίου εμαύρισεν ο ουρανός και έγινε φοβερά τρικυμία, και έκλαιε μετά των γυναικών αυτός ο θαυμαζόμενος και θεωρούμενος ως περιφρονών τον θάνατον. Αλλά και ολίγον προ του θανάτου του, προ εννέα περίπου ημερών, επειδή, νομίζω, έφαγε περισσότερον του δέοντος, κατελήφθη την νύκτα υπό εμέτων και σφοδροτάτου πυρετού. Αυτά μου διηγήθη ο ιατρός Αλέξανδρος, ο οποίος εκλήθη να τον εξετάση· μου είπε δε ότι τον εύρε να κυλίνεται κατά γης, να βασανίζεται υπό πυρετού ανυποφόρου και να ζητή επιμόνως ψυχρόν ύδωρ, ο ιατρός όμως δεν του έδιδεν, αλλά του είπεν ότι, αν εξάπαντος επεθύμει ν' αποθάνη, ο θάνατος είχεν έλθη προς αυτόν μόνος του και δεν είχε παρά να τον ακολουθήση, χωρίς να φροντίζη περί πυράς. Ο Πρωτεύς όμως του απήντησεν ότι τοιούτος θάνατος δεν

θα είχε αξίαν, αφού θα ήτο όπως ο θάνατος όλων των άλλων και επομένως άδοξος. Αυτά μου είπε ο Αλέξανδρος, αλλά και εγώ αυτός τον είδα προ ολίγων ημερών να έχη αλείψη με φάρμακον τον οφθαλμόν του, όστις εδάκρυζεν εκ της δριμύτητος του ιατρικού. Ως βλέπεις, ενόμιζε, φαίνεται, ότι ο Αιακός δεν υποδέχεται καλώς εις τον Άδην τους πάσχοντα τους οφθαλμούς και μη βλέποντα καλά. Έπραξε δηλαδή όμοιον προς άνθρωπον μέλλοντα να σταυρωθή, ο οποίος φροντίζει να θεραπεύση μικράν πάθησιν του δακτύλου του. Τι νομίζεις ότι θα έπραττεν ο Δημόκριτος εάν έβλεπε ταύτα; Θα ηδύνατο να γελάση όσον ήτο άξιος ο Πρωτεύς; Αλλά τόσος γέλωσ φαίνεται και της ευθυμίας του Δημοκρίτου ανώτερος. Γέλα εν τοσούτω και συ, φίλε μου, και μάλιστα όταν ακούσης τους άλλους να τον θαυμάζουν.

Σημειώσεις

- ¹¹ Ο Κρόνιος, προς τον η επιστολή αυτή απευθύνεται, ήτο πιθανώς φιλόσοφος Επικούρειος, άγνωστος εις ημάς άλλοθεν.
- ¹² Οδυσσεΐας Δ: «Θα προσπαθήση να μεταμορφωθή εις όλα τα ερπετά όσα τρέχουν επί της γης, εις νερόν και το θεόδοτον πυρ».
- ¹³ Ο Πολύκλειτος είχε κατασκευάση άγαλμα του Ερμού τόσον τέλειον εις τας αναλογίας, ώστε ωνομάσθη Κανών.
- ¹⁴ Η ραφανίδωσις ήτο μία εκ των ποινών αίτινες εφηρμόζοντο κατά των μοιχών εις την Ελλάδα και ιδίως εις Αθήνας. «Τους μοιχούς ταις ραφανίσιν ήλαυνον κατά τας έδρας» (Ησύχιος). Ίδε Αριστοφ. «Νεφέλας»: «Τί δ' ήν ραφανιδωθή γε πειθόμενός σοι, τέφρα τε τιλή;». (Σημείωση Π-Δ: Ραφανίδα=ραπανάκι).
- ¹⁵ Ενταύθα το κείμενον είχε χάσμα.
- ¹⁶ **Σημείωση Π-Δ:** Ο Κονδυλάκης αναφέρει ως σημείωση εδώ: «Τινές θεωρούν πιθανωτέραν την γραφήν “μάγον” αντί “μέγαν”». Στο αρχαίο κείμενο όμως, δεν υπάρχει τέτοιος χαρακτηρισμός, παρά μόνον η λέξη «άνθρωπος».
- ¹⁷ **Σημείωση Π-Δ:** Το αρχαίο κείμενο δεν αναφέρει σταύρωση, αλλά ανασκολοπισμό (σούβλισμα, παλούκωμα): «τὸν ἄνθρωπον τὸν ἐν τῇ

Παλαιστίνη ἀνασκολοπισθέντα». Επειδή όμως, κατά την ρωμαϊκή περίοδο, ο όρος «ανασκολοπισμός» μπορούσε να σημαίνει είτε παλούκωμα είτε και σταύρωση, η επιλογή εδώ από τον Κονδυλάκη της δεύτερης σημασίας δείχνει αυθαίρετη.

8. ¹⁸¹ Το μέρος τούτο παρουσιάζει ασυναρτησίαν, εξ ης δύναται τις να εικάση ότι η ευσέβεια των Χριστιανών αντιγραφέντων επέφερε μεταβολάς εις το κείμενον και εξήλειψε περικοπάς τας οποίας εθεώρησε βλασφήμους.
9. ¹⁹¹ **Σημείωση Π-Δ:** Το αρχαίο κείμενο δεν αναφέρει τη λέξη «διδάσκαλος», αλλά «σοφιστής»: «τὸν δὲ ἀνεσκολοπισμένον ἐκεῖνον σοφιστὴν αὐτὸν προσκυνῶσιν». Δεδομένου ὅτι ο Λουκιανὸς θεωροῦσε τοὺς σοφιστὰς ἀπατεῶνες, ὁ ὅρος μάλλον δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται με θετική σημασία.
10. ¹¹⁰¹ Η πατρίς του Περειγρίνου ωνομάζετο Πάριον και ἐκεῖτο εις τον Ελλησποντον παρά την Λάμψακον.
11. ¹¹¹¹ Φυτόν της Αιγύπτου καλαμοειδές.
12. ¹¹²¹ Ἴσως εννοεῖ Ηρώδη τον Αττικόν.
13. ¹¹³¹ Αἱ προβλέψεις του Λουκιανού ἐπραγματοποιήθησαν εν μέρει· οἱ Παριανοί ἔστησαν ἀνδριάντας του Περειγρίνου, οἵτινες ἐχρησιμοδότουν και ἐθαυματούργουν.
14. ¹¹⁴¹ Ἀλλ' ὅταν ὁ Πρωτεύς ὁ μέγιστος των Κυνικῶν ἀνάψη πυρ προ του ναοῦ του ἐριγδοῦπου Διὸς και πηδήσας εις την φλόγα ἀνέλθη εις τον υψηλὸν Ὀλυμπον, πρέπει πάντες εκ συμφώνου οἱ ἄνθρωποι να τον τιμοῦν ως μέγιστον ἥρωα, φύλακα της νυκτός, σύνθρονον του Ηφαίστου και του Ηρακλέους.
15. ¹¹⁵¹ Ὅταν ὁ πολυώνυμος Κυνικὸς πηδήσῃ εις φλόγα μεγάλην, ωθούμενος ὑπὸ δοξομανίας, πρέπει τότε και οἱ κατεργαρέοι οἵτινες τον ακολουθοῦν να μιμηθοῦν τον θάνατον του ἀπερχομένου ἀρχικατεργάρη. Ἐάν δε κανεῖς εκ δειλίας προσπαθήσῃ να ἀποφύγῃ τον θυμὸν του Ηφαίστου, πρέπει πάντες οἱ Ἕλληνες να ρίψουν λίθους κατ' αὐτοῦ διὰ να μη μένη ψυχρὸς και ὁμως ἐξακολουθεῖ να λέγῃ φλογεροὺς λόγους και γεμίζῃ την πῆραν του με χρυσὸν ἀποκτώμενον διὰ της τοκογλυφίας εις την ωραίαν πόλιν των Πατρῶν, ὅπου ἔχει περιουσίαν δεκαπέντε ταλάντων.
16. ¹¹⁶¹ Παρωδία στίχου της Ηλιάδος: «Ὁ Νέστωρ ἤκουσε την βοήν».

17. ^[17] Διαμέρισμα ωρισμένον διά τους Ελλανοδίκας και άλλους επισήμους.
18. ^[18] Οπισθία στοά του ναού του Διός.
19. ^[19] Η στοά αυτή είχεν ηχώ επτάκις επαναλαμβάνουσαν την φωνήν.